

Ірина Преловська

**ПІНСЬКИЙ СОБОР УАПЦ 8-10 ЛЮТОГО 1942 Р.
ТА ЙОГО НАСЛІДКИ
(до 70-ої річниці Собору)**

Статтю присвячено вивченню обставин скликання та проведення Церковного Собору УАПЦ 8-10 лютого 1942 р. в Пінську. Головну увагу звернуто на проблему висвяти ієрархії для УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) та її стосункам з представниками УАПЦ формації 1921 р.

Ключові слова: Церковний Собор УАПЦ 8-10 лютого 1942 р. в Пінську, митрополит Полікарп (Сікорський), УАПЦ 1921 р.

Пінський Церковний Собор УАПЦ 8-10 лютого 1942 р. на сьогодні є малодослідженим у сучасній українській історіографії попри його важливість для розуміння загальноісторичних і церковних проблем окупаційного періоду та післявоєнної доби. Головною подією цього Собору стала висвята перших єпископів для УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським). Особливою проблемою стали стосунки з представниками УАПЦ формації 1921 р. на чолі з митрополитом Василем Липківським, які приєдналися до цієї Церкви, що стало причиною конфліктів в церковному середовищі як в період окупації України, так і подальших розколів, зокрема утворення УАПЦ (Соборноправної) у 1947 р. в Німеччині.

Історіографія дослідження церковного питання в Україні окупаційного періоду 1941-1944 рр. на сьогодні є досить розробленою у працях українських і закордонних дослідників, зокрема В. Борщевича, І. Власовського, О. Лисенка, протопресвитера Тимофія Міненка, В. Рожка, А. Смирнова, Н. Стоколос, І. Тюрменко, О. Хомчук та ін. Але через брак архівних документів головним джерелом для дослідження даної теми поки що залишаються видання української діаспори, зокрема праця проф. Івана Власовського¹ та капітальна збірка документів християнського самвидаву «Мартирологія Українських Церков»².

З початком війни на території СРСР 22 червня 1941 р. в Україні почався окупаційний період, який тривав до 1943-1944 рр. 15 липня 1941 р. митрополит Сергій (Страгородський) видав наказ, в якому говорилося про те, що Преосвященний Митрополит Миколай (Ярушевич) – Екзарх західних областей України і Білорусії, був змушений залишити свою головну квартиру в Луцьку, в якій проживав перед війною³. Через активну діяльність

митрополита Миколая (Ярушевича) у прифронтовій смузі митрополит Сергій наказав перевести його на кафедру митрополита Київського і Галицького, Екзарха всієї України з наданням новопризначеному митрополитові віддавна засвоєних названій катедрі зовнішніх відзнак: ношення двох панагій та передношення Св. Хреста за богослужінням.

Але Миколай (Ярушевич) залишив Україну і 14 жовтня 1941 р. разом з керівництвом Російської церкви був евакуйований до Ульяновська. У листопаді 1941 р. він повернувся до Москви і став активно співпрацювати з радянськими органами, видавав патріотичні послання, які з радянських літаків розкидали над окупованими територіями, одне з них під назвою «Звернення до кліру і віруючих жителів України» було розповсюджене напередодні звільнення Києва. Згодом був включений до складу надзвичайної державної комісії з виявлення та розслідування злочинів німецько-фашистських окупантів на території СРСР.

Після того, як німецькі війська перетнули кордон з УРСР у Львові, було здійснено спробу проголосити незалежну Українську Державу. Свято проголошення незалежності було призначено на 30 червня 1941 р., коли німецькі війська увійшли до Львова. Населення вітало їх прихід, сподіваючись, що доба радянського панування минула. Було навіть висунуто кандидатури до Українського Уряду на чолі з Ярославом Стецьком. Але німці відмовилися від підтримки ідей української незалежності, мотивуючи це необхідністю закінчення війни з більшовиками і вже потім вирішення питання про незалежну Українську Державу.

Упродовж липня 1941 р. гітлерівські війська захопили Галичину Волинь, Буковину, Бесарабію. Після прориву оборони по «лінії Сталіна» до кінця серпня 1941 р. було окуповано Правобережну Україну. На початку 1942 р. практично всі землі, які були заселені етнічними українцями, були окуповані німецькими військами. Німці встановили «новий порядок» для окупованих земель. Почали видаватися українські газети, відкрилися школи. В середині липня 1941 р. в Рівному організовано Українську Національну Раду під головуванням Степана Скрипника, яка почала протегувати відродженню УАПЦ⁴.

Перебуваючи в Генеральній Губернії, митрополит Діонісій (Валєдинський) вважав, що згідно Томосу про автокефалію від 13 листопада 1924 р. повинна стати наступницею Київської митрополії, а сам митрополит зверхником цієї Церкви. Але 1 вересня 1941 р митрополит Діонісій отримав від Служби Безпеки заборону на виїзд до «звільнених земель» України. Митрополит Діонісій 28 червня 1941 р. звернувся з окремими посланнями до єпископату, духовенства і вірних Волині, закликаючи їх

єднатися для спільної церковної праці. Він написав також листи тим єпископам, які були в його юрисдикції перед початком війни.

11 серпня 1941 р., коли вся Волинь була захоплена німцями, митрополит Діонісій видав наступний Декрет для єпископів Волині і Полісся. Через неможливість скликання Церковного Собору Єпископів у Варшаві або візиту митрополита на Волинь, єпископам доручалось самостійно скликати Собор Єпископів в Крем'янці або в Почаївській Лаврі. 27 липня 1941 р. над Почаївською Лаврою вперше за багато років більшовицького панування замість червоної зірки і радянського прапора встановили освітлений хрест, задзвонили святочно лаврські дзвони і врочисто відслужено Божествену Літургію.

11 серпня 1941 р. Полікарпа (Сікорського) було піднесено до сану архієпископа Луцького і Ковельського. Своім Декретом митр. Діонісій хотів запровадити новий перерозподіл єпископів по єпархіях, в т.ч. тих, хто був висвячений в часи радянської окупації⁵. Але до виконання цього Декрету приступили тільки архієпископи Полікарп (Сікорський) і Олександр (Іноземцев), які незважаючи на те, що формально всі єпископи на підрадянських землях повинні були перейти в юрисдикцію Московського Патріархату і увійти до складу єпископів Західноукраїнського Екзархату Російської православної церкви у 1939-1941 рр., з початком війни знову проголосили своїм канонічним Владикою митрополита Варшавського Діонісія (Валединського).

У «Меморіалі про майбутній устрій Української Православної Церкви» від 31 серпня 1941 р., який видали холмські владика на чолі з архієпископом Холмським і Підляським Іларіоном (Огієнком), йшлося про те, що призначення Адміністратора для «звільнених» українських земель є невідкладна справа. Така особа мала б відразу керувати церковними справами в східних областях⁶.

Декретом від 24 грудня 1941 р. митр. Діонісій (Валединський) призначив єпископа Луцького Полікарпа (Сікорського) тимчасовим Адміністратором Православної Автокефальної Церкви на «звільнених» землях України⁷. 24 січня 1942 р. архієпископ Полікарп (Сікорський) був прийнятий в Райхскомісаріаті України в м. Рівному у резиденції Еріха Коха. У відозві, яку він склав з приводу цього прийому, говорилося про те, що зверхником церковної влади Святої Православної Церкви, на підставі діючих правно-канонічних актів і основ його було призначено Адміністратором Православної Автокефальної Церкви на звільнених від більшовиків землях України. Він зазначив, що вважає своїм обов'язком підкреслити повну свідомість великої жертви крові героїчного

німецького вояка, ціною якої досягнуто звільнення від «московсько-жидівської влади».

8-10 лютого 1942 р. в Пінську відбувся Перший Собор українських єпископів під головуванням старійшого по хіротонії архієпископа Поліського Олександра (Іноземцева)⁸. На підставі 68 правила Свв. Апостолів, яким забороняється єпископові, пресвитерові чи дияконіві приймати від будь-кого повторне рукоположення⁹ та 52 правила Свв. Апостолів про прийняття тих, хто кається¹⁰, Собор ухвалив приймати священників і дияконів УАПЦ 1921 р. (єпископів в Україні не залишилося) в суцшому сані. Це пізніше стало приводом для звинувачень всієї УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) в «самосвятстві», відродженні «липківщини» «неканонічності» тощо.

Упродовж трьох днів 8-10 лютого 1942 р. було здійснено 3 єпископські хіротонії. Були висвячені: 8 лютого 1942 р. архімандрита Юрія (Кореністова) на єпископа Берестейського, вікарія Владики Олександра (Іноземцева), 9 лютого 1942 р. архімандрита Ніканора (Ніканор Бурчак-Абрамович; 1883-1969) на єпископа Чигиринського і 10 лютого 1942 р. архімандрита Ігоря (Іван Губа; 1885-1966) на єпископа Уманського УАПЦ. Цим було покладено початок новій ієрархії на окупованій німцями території України¹¹.

Був створений Собор Православних Єпископів, керівний орган Православної Церкви на визволених землях України. До складу Собору увійшли: архієп. Поліський Олександр (Іноземцев) (голова), архієп. Полікарп (Сікорський) Адміністратор Православної Церкви на звільнених землях України, єп. Берестейський Юрій (Кореністов), єп. Чигиринський Ніканор (Абрамович), єп. Уманський Ігор (Губа). Висвята єпископів для УАПЦ свідчила про оформлення УАПЦ на чолі з Адміністратором Полікарпом (Сікорським) як окремої структури.

У своїх спогадах очевидець тих подій Ігор Денисенко написав про церковну діяльність єпископів УАПЦ в окупованому Києві: «Але настали і деякі позитивні зміни – з перших днів окупації були відкриті церкви. Перед війною у нас, наскільки я знаю, діяли дві церкви – Набережно-Микільська на Подолі і Вознесенська на Байковому кладовищі [...] Може, трохи не зрозуміло чому, але німці явно благоволили саме російській церкві. Досить сказати, що в Києві було з 1941 до 1943 року тільки три парафії УАПЦ (яка все ж таки відродилася після розгрому 1920–30-х років). Це були Андріївська, Вознесенська (на Деміївці) і Покровська (на Солом'янці) [...] Андріївську церкву в той час часто називали собором»¹².

13 березня 1942 р. до Києва прибули нововисвячені єпископи Ніканор (Абрамович) і Ігор (Губа). 15 березня 1942 р. обидва Владики відправили

Службу Божу українською мовою у Андріївській церкві, де була громада вірних УАПЦ що відновила своє існування з початком окупації Києва.

Актом від 19 березня 1942 р. громада вірних, яку очолювали священники з висвяти ієрархії УАПЦ 1921 р. на чолі з митрополитом Василем Липківським – протоієреї Юрій Пелешук, Микола Саранча і Федот Шпаченко – передали представництво і зверхність в названій Церкві на бажання віруючих представникові архієпископа Полікарпа (Сікорського) єпископу Никанору (Абрамовичу).

В основі цього Акту від 19 березня 1942 р. лежала ухвала Пінського Собору єпископів 8-10 лютого 1942 р. про те, що Собор приймає в свою юрисдикцію духовенство і вірних УАПЦ 1921 р., яку очолював митрополит Василь Липківський, оскільки єпископи майже всі загинули у 1930-ті рр. Наслідком укладення цього Акту стало звинувачення всього єпископату УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) у «липківщині».

Упродовж Великого Посту 1942 р. єпископи Никанор і Ігор займалися відродженням українського церковного життя в Києві і навколишніх районах. Ними було висвячено 122 священники, які не тільки обслуговували доручені їм парафії, але й організували церковне життя скрізь, де воно було знищене владою впродовж 1930-х років. Відбувалися масові хрещення, вінчання, відспівування покійників, в тому числі й за ті роки, коли Церква припинила існування в УРСР.

У травні 1942 р. відбулися наступні хіротонії єпископів для УАПЦ на «визволених землях України». Всі висвяти відбулися в Києво-Андріївській церкві і були здійснені висвяченими в Пінську єпископами Никанором (Абрамовичем) і Ігорем (Губою).

У 1943-1944 рр. українські землі масово покинула велика кількість архієреїв, духовенства та вірних УАПЦ, не бажаючи залишатись у відновлюваній УРСР. З міркувань безпеки вся ієрархія УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) переїхала до Варшави і згодом до Німеччини. Висвячений у Пінську єпископ Никанор (Абрамович) після смерті у 1953 р. в Парижі митрополита Полікарпа очолив УАПЦ у Західній Європі.

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання. К., 1998 – Т. IV (XX ст.) – Ч. 2. – 416 с.
2. Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. – Т. I. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор, Торонто: Українське Видавництво «Смолокип» ім. В. Симоненка, 1987. – 1207 с.
3. Документ, який стосується перебування митрополита Миколая (Ярушевича у Луцьку див.: Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. – Т. I... – С. 637-647.

4. Див. докл.: Смирнов А.І. «Мстислав (Скрипник): Громадсько-політичний і церковний діяч 1930–1944. Монографія / Передмова Є. Сверстюка. – К.: СМОЛОСКИП, 2008. – 326 с. (Лауреати «Смолоскипа»)».
5. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви... – Т. ІV. – Ч. 2. – С. 205.
6. Тюрменко І. Державотворча діяльність УАПЦ в період ІІ світової війни // Пам'ять століть. – 1998. – № 5. – С. 84-89; Її ж. І.Огієнко – Митрополит Іларіон про державу як складову частину національної ідеї // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Іст. науки. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т 1 (3). – С. 261-265; Її ж. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): Монографія / Передмова Н. Миронець. – К., 1998. – 268 с. та ін.
7. Текст цього Декрету було віднайдено в польському архіві у Варшаві і оприлюднено українським дослідником Андрієм Смирновим, який подав також історичний контекст виходу в світ цього документу. Смирнов А. Неопублікований Декрет митрополита Діонісія (Валединського) від 24 грудня 1941 року // Український Археографічний Щорічник. Збірник наукових праць. – К., 2007. – С. 717-722. Див. також: Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви... – Т. ІV. – Ч. 2. – С. 214.
8. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви... – Т. ІV. – Ч. 2. – С. 216.
9. Апостольські правила // Туркало Ярослав К. Нарис історії Вселенських Соборів (325-787). – Брюссель: Літературно-наукове видавництво, 1974. – С. 292.
10. Апостольські правила // Туркало Ярослав К. Нарис... – С. 291.
11. Смирнов А. Український автокефальний рух в роки німецької окупації: міфи та реальності // Православ'я в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції / [під ред. Єп. Переяслав-Хмельницького і Бориспільського Єпіфанія (Думенка) та прот. Віталія (Клоса)]. – К.: [Київська православна богословська академія], 2011. – С. 464-471.
12. Денисенко І. Уривки з минулого. Ч. 1. До 1948 р. // Молода нація. Альманах. – К.: Смолоскип, 2005. – № 2 (35). – С. 19-20.

SUMMARY

Iryna Prelovska

PINSK CONGRESS UAOC ON 8-10TH FEBRUARY 1942 AND ITS CONSEQUENCES (DEVOTED TO THE 70TH ANNIVERSARY OF THE CONGRESS)

The article "Pinsk Congress UAOC on 8-10th February 1942 and its consequences (devoted to the 70th anniversary of the Council)" is dedicated to studying the circumstances of calling and spending of the Church Congress of UAOC February 8-10, 1942 in the city of Pinks. The main attention was paid to the problem of ordination for UAOC hierarchy, headed by the Metropolitan Polycarp (Sikorski) and its relationship with the formation UAOC 1921.

Keywords: Congress UAOC February 8-10, 1942 Pinsk, Metropolitan Polycarp (Sikorsky), UAOC 1921.